

„Képtelenség fejben tartani mindent”

GRECSÓ KRISZTIÁN: *JELMEZBÁL*

Az lehet az érzésünk Grecsó Krisztián prózaköteteit olvasva, hogy az adott könyv sikerültségét nagyban meghatározza, hogy elbírja-e a magára rakott súlyt – miközben már önmagában a *siker* eleve olyan terhet jelenthet az irodalmi szcénán belül, ami a mélybe ránthatja még a saját feladatát többé-kevésbé jól, de legalábbis nem erénytelenül elvégző kötetet is. Végigtekintve a recepció eddigi hangsúlyosabb észrevételein, azt láthatjuk, a szerzőnek még mindig nem sikerült meggyőznie a kételkedőket e könyvről könyvre új színekkel bővülő, de mégis ugyanazt a világot körbejáró próza erejéről, elaltatnia a népszerűség mögötti könnyűség, felszínesség vádját. És valóban, az eddigi regények példája is azt mutatja, hogy az említett súly helyenként nagyobb volt, mint amekkorát a szerző vitathatatlan tehetsége elbírta. Éppen ezért számomra egy új Grecsó-regény szükségképp egyfajta próbatétel-szituációba érkezik, ahol az egyik legfontosabb kérdés: ezúttal sikerül-e hoznia azt a szintet, mind strukturális-dramaturgiai szempontból, mind a mondatok esztétikai megalkotottsága tekintetében, ami tőle az eddigi életmű hosszabb-rövidebb szakaszai alapján elvárható.

Ha az ember a megjelent interjúk és már olvasható kritikák után veszi kézbe a szerző legújabb, a 2016-os könyvfesztiválra megjelent kötetét, akkor már bizonyosan nem éri felkészületlenül a *Jelmezbál* történetének, a szereplők hovatarozásának valóban erőfeszítést igénylő nyomon követése. Még ha úgy is gondolhatja az első néhány fejezet után a sokat látott olvasó, hogy „ugyan már, én ne emlékeznék, ki kinek a kicsodája”, és dafke sem veszünk elő tollat és papírt, viszonylag hamar be kell majd látnunk, hogy nem szégyen időnként mégis pár feljegyzést tenni, ha érteni akarjuk az utalásszerű, elejtett félmondatok regényvilágbeli referenciáját, feltéve, hogy nem csupán novelláskötetként tekintünk a *Jelmezbálra*, ami – a szerző egyik nyilatkozata szerint – éppoly releváns olvasói megközelítés lehet. Ám aligha hiszem, hogy valóban figyelmen kívül lehet hagyni, ha valami minden kétséget kizáróan vissza- (vagy előre)utal egy korábban (vagy később) következő epizódra; nincs mese, egyszerűen érezzük, hogy most éppen valami eddig homályos, *mozaikszerű* eseménynek a pontosabb megértése adott esetben a tét, hogy két (három, négy stb.) dolog összefügg egymással. Ebben a helyzetben egyszerűen lehetetlen nem megpróbálni kirakni a „családragény mozaikjait”, főleg, ha erre maga a kötet alcíme is felhív – a *Jelmezbál* valóban „lehetne” akár novelláskötet is (nagyrészt jól megírt darabokkal), de *jelzetten* nem az, így hiábavalónak tűnik a szerző utólagos igyekezete, hogy kint és bent is fogjon egeret a regény és novelláskönyv közti légüres térben. Éppen ezért nem teljesen problémamentes, ha egy amúgy jól felépített, működő novellát olvasunk egy mégoly mozaikszerű regényben (ilyen mindenekelőtt az emlékezetes szituációk és figurák egész sorát felvonultató *Kelj fel és járj*), miközben szinte halljuk a csikorgást, ahogy az a regénystruktúrába, a szereplői hálózatba illeszkedik. Grecsó Krisztián új kötete az, aminek látszik (s amit néha mintha ő maga sem venne elég komolyan): „regényes Einstein-teszt”, ahogy Reichert Gábor *Műút*-beli kritikájában ötletesen megfogalmazta,

azaz egy nem könnyen megoldható, a teljes képhez szükséges információkat szándékosan visszatartó, azokat apránként csepegtető s az összeállítás lehetetlenségét mintegy magában hordozó feladvány. Ennek célja persze, ne legyen kétségünk, nem az olvasói elvárások frusztrálása (vagy épp a kalandvágyóbb, a nyitott regénystruktúrák iránt elkötelezett befogadók igényeinek kielégítése). Nagyon is átgondolt világnézet rejlik e töredékes szerkezet mögött, ami könnyen belátható, elég csak saját tapasztalatainkra hagyatkozni: mennyi rejtett sértettség, harag, indulat képes fennakadni egy család sűrű, sokféle ágazó viszonyrendszerének ág-bogán, melyeknek jó, ha egy-egy verzióját ismerjük (rendszerint azokét, akikkel jó viszonyban vagyunk). Szeretők, házastársak, szülők és gyermekek, nagybácsik és unokaöccsök, testvérek és sógorok, barátok és barátnők – e különféle érdekek és emberi gyengeségek által átszőtt háló mindig más és más oldalról történő megmutatása művészileg megokolható, olvasóként pedig felettébb izgalmas játékteret hoz létre (ennek feltétele persze, hogy legyen kedvünk – nem viccelek: tollal és papírral – részt venni a játékban). A *Jelmezbál*ban tehát elsőre minden adott, hogy hozni tudja, sőt meg is haladja a korábbi kötetek teljesítményét.

Sebesi Viktória némileg elmarasztalóan utal kritikájában (*Műút*, 2016057) a Grecsó-világ túlzott ismerőségére – mintha a már kipróbált díszletek „újrahasznosítása” kevesebb kockázatot hordozna magában. Az egyenleg: visszafogott erudíció, egyre kisebb tétek. Nehéz volna tagadni, hogy a szerző nem éppen híve a tabularasának: helyszínek, szereplők (akár más néven), életesemények (akár más szereplőhöz kötődően) vissza-visszatérnek Grecsó műveiben (persze folyton változtatva a fókuszot), így a *Jelmezbál*ban is. Ez már mindig így volt és, könnyen lehet, mindig így is lesz; valószínűleg a következő regények működőképessége sem azon lesz mérhető, hogy milyen hangsúlyosan haladja meg a korábban ábrázolt világot. Engem ennél jobban foglalkoztatott az a bizonyos súly, ami rendesen húzza lefelé az új kötetet is, nevezetesen, hogy sikerül-e érvényes nyelvet találni az így-úgy összefonódó életek közti belső dinamika megragadására, valamint olyan szűzsébe ágyazni ezeket a történeteket, amelyben biztosabb kézzel kerülhetők el a már oly sokszor feldolgozott szerelmi és családtörténeti tematikában rejlő kátyúk – azaz elhasznált érzelmi szituációk és azokból előálló, kínosan közhelyesen csengő mondatok. Hogy e téren a *Jelmezbál* nem vall szégyent, az nagyban köszönhető a stiláris összeszedettségnek, kiérlelt mondatszerkezetnek és okosan építkező cselekményvezetésnek. Jelenetalkotásban, atmoszférateremtésben eddig is meggyőző volt a szerző (ahogy azt a recepció rendre meg is jegyezte korábban), de megkockázatom, nyelvileg ez Grecsó eddigi legkiegyensúlyozottabb műve (s ebben bizonyosan komoly dicséret illeti a szerkesztőt, Darvasi Lászlót is). Az íráskor többségét a mindentudó narrátor által arányosan elosztott belső-külső állapotrajz uralta leírás, alapvetően működőképes párbeszédek jellemzik, miközben az információk fokozatos adagolásával (gyakorta különféle emléktöredékek beúsztatásával) általában jó érzékkel sikerül az érdeklődést fenntartani. Különösen, ha maga az alaphelyzet is várakozással tölti el az olvasót, mint mondjuk a harmadik, *Einstein-teszt* című szöveg esetén, melyben az anyja és nővére halála után – egyfajta vezeklés-képp – vidékre hazaköltöző, jól menő pécsi irodalomtörténészt, Darida Évát látjuk, akinek egyszerre kell szembenéznie a karrier feladásának közvetlen következmé-

nyeivel (a helyi, nem éppen elitképző szakiskolában a legfőbb szakmai ambíció „az év tanára”-díj, amely például az idősödő kolléganő, Anita szinte egyetlen valamire való életcélja), valamint a ténnyel, hogy a később önként elhagyott egyetemi katedra felé tett (hiábavaló) lépések közben jövátéhetetlenül magára maradt családtagjaival szemben. „Hogyan került az anyja és a nővére Pestre, egy ilyen pódiumműsorra? És ha elutaztak, Juli már láthatóan felnőtt nő, őt miért nem vitték? Csak két év volt köztük, már ő is nagykamasz lehetett. Miért csak ketten mentek? És vajon sok ilyen titkos útjuk volt, és akkor mindig így szerették egymást?” (71.)

Az ember (és különösen a középkorú nő) a kelleténél talán többször is problematizált magára maradottsága egy idő után azonban gondolkodóba is ejthet – nem lett volna mégis a kevesebb kicsit több? A kötetben fókuszba állított figurákhoz képest szembetűnően nagy arányban fordulnak elő nem éppen a kiteljesedés felé haladó, saját nőiességükben kételkedő, érzelmileg labilis, rendre gyermektelen nők, akik így sokszor hasonló utakat járnak be, és ugyanazokba a zsákutcákba futnak bele (ennélfogva nem is igazán különülnek el markánsan egymástól). A korban egymáshoz közel álló Juli, Vera, Éva, de még Szél Erika is egyaránt két véglet között ingázik: pusztán a vágy tárgyaként válnak a férfiak szemében érzékelhetővé, vagy ami még rémületesebb, végleg megszűnnek azok lenni. „Semmi, csönd. Ezek hova néznek? Már a munkásokban se lehet bízni, gondolja. Még mindig csönd. És végre. Füttyszó.” (110.) „Egész este egy hátranyalt hajú, körömlakkszagú riporter beszél hozzá, ötvenes férfi, magas és nem annyira pocakos, csak túl nyájas, és szinte remeg a szeme alján a plöttyedt bőr, ahogy ránéz, istenem, csak ne akarna ennyire dugni, gondolja, és próbálja lerázni, de a fogadás alatt is mellé áll, hoz neki szendvicset, és amikor kiderül, hogy elfogyott a pezsgő, följánlja, hogy meghívja egy friss Konyári rozéra a Két Szerecsenbe.” (140.) Visszatérő eleme a *Jelmezbálnak*, hogy a nők férfiteliktől övezett világukban próbálják idősödő önmagukat valahogy elhelyezni, újra felismerni, amelyben azonban előbb-utóbb mindenki helyettesíthetőnek bizonyul, s miközben még mindig tetszeni vágynak, egyre kevesebb esély mutatkozik olyan kapcsolatra, amelyben a magány tartósan feloldható. Ha jobban megnézzük, erre a jelmezbálna valójában kevés olyan, legalább kis mértékben meglegedettnek mondható szereplő kapott meghívást, aki ellenpontozhatná a tönk szélén imbolygó életek (vagy épp konkrétan a halálba tartók) keserű tanúságát. Az álarcok mögül rendre megalázottak és megszomorítottak kontúrjai sejlenek föl: nemcsak az említett kiszolgáltatott női figurák, de a férfiak is saját magántragédiáik fogságában élnek. Alkoholisták és pedofilek mellett van itt egykori hitoktatóképzős gyakorló házasságtörő, aki depressziósan, befüvezve próbál túlélni a vidéki általános iskola tanítójaként (Dániel Máté), van tönkrement szoftvercéges, aki zátonyra futott házassága után a kecskeméti hitgyülekezetben talál élete új értelmére (Tamás), vagy említhetnénk Dániel Ivánt, Máté neves berlini vallás- és filozófiaprofesszor nagybátyját, aki egy „kedélytelen és sivár” ünnep után (184.) hiába próbál fordítani gyökértelen, szétcsúszóban lévő élete kerekén, és jön haza következő karácsonykor öccse, Ignác családjához, a vonatról leszállva végül „eltévedt a damaszkuszi úton”. Megjegyzendő, szerencsére a céljaik, ambícióik terén megakadt hősök kissé borongós látképébe olyan remekbe szabott figurák is kerülnek, mint az imént említett professzor, akit Grecsó jó érzék-

kel ragad meg épp otthontalanságával, magánéleti kudarcával történő kényszerű szembenézéssel terhelt hazaút során, amelynek végén szépen oldódik egybe, min-tegy válik saját, újrakezdésre képtelen létállapotának metaforájává az egykori, bal-ul sikerült családi epizódra rezonáló páfordulás bibliai története.

Sajnálatos, hogy az ehhez hasonló részletek hatáspotenciálját óhatatlanul gyen-gítik az olyan, kissé aránytévesztett, ráadásul a hangsúlyosabb alakok életébe rele-váns módon nem is kapcsolódó sorsok jelenléte, mint amilyen például Bernát Ár-pié. A szerencsétlen, testi fogyatékos Árpí, akit hol kvázi hajléktalanként, hol (utóbb gyilkossá váló) Jehova tanújaként, hol a (mint kiderült) meleg színész, Csákvári le-sifotósaként látunk (utóbbi ráadásul nehezen megmagyarázható vonzódást is kezd érezni iránta), szinte futószalagon hozza a hihetlenebbnél hihetlenebb (sajnos azt kell mondjam, leginkább ponyvaszerű) epizódokat, melyeket már nem tud ér-demben menteni a nyelvi megmunkáltság és az amúgy tagadhatatlanul profi cse-lekményszövés sem. Kár, hogy az egyes szálak összefűzése, a szereplők közti kon-nexióteremtés igyekezete olyan bántó túlzásokhoz vezet néhol, mint hogy a – ké-sőbb megtudjuk: a hit nevében – kislányokat emésztőgödörbe fojtó Árpí teljesen indokolatlanul megjelenik húsvétkor volt osztálytársa, Edit (Tamás felesége) csa-ládjánál, miközben a híradóban véletlenül épp az egyik halálesetről készült riport-film megy. Pontosan ilyen átgondolatlan és hivalkodó szerkezeti megoldásnak tű-nik Lehoczki András plébános monológia a vidéki álpapként nőket teherbe ejtő testvéréről, akiről egy elejtett félmondat során kiderül, talán titokban ő a lesifotós Bernát Árpí iránt megmagyarázhatatlan vonzalmat érző meleg színész, Csákvári. Ezek megalapozása, beszuszakolása a történetbe nemcsak hiábavaló, de fölösleges erőfeszítésnek tűnik, különösen ha belegondolunk, ezt az energiát akár a kötet né-hány – nem különösebben lényeges, de mégis szembetűnő – logikai hézagjának az eltüntetésére is lehetett volna fordítani. Ne keressük például annak magyaráza-tát, hogyan lesz a katolikus tanítóképző egykori diákjából egyszer földrajz-testne-velés szakos tanár (például az utolsó, *Rígók* fejezetben), egyúttal Vera kollégája, és hogyan kerül valaki ugyanezen a néven máshol (*A látogatóban*) eredeti szakmájá-hoz hűen általános iskolai magyartanári székbe. Vagy mit keres Darida Éva abban a tanítóképzőben, ahova Dániel Máté is járt, miközben előbbiről annyit tudunk, hogy egy kisvárosi szakiskolába került vissza a pécsi tanszékvezetői állásából. Ahogy nem találni megnyugtató választ arra, miként akadt egy elmeogyógyintézetben vérszerinti anyjára Vera, miután (véltetően nevelőanyjától) megtudta, hogy örökbe fogadták. Az ilyen pontatlanságok, következetlenségek, félő, csak fölösleges akadályt görgetnek az olvasói „nyomozómunka” elé, ami azért is lehet zavaró, mert az ember – s ezt én nem a *Jelmezből* hibájának, inkább sajátosságának nevezném – eleve gyak-ran érezheti magát úgy, hogy lemaradt egy körrel (figyelem, visszalapozni ér!).

És részben ugyancsak a megértést segíthette volna elő, de legfőképp fontos emberi játszma mélyére láthattunk volna, ha néhány eseményt jobban körbejár a szöveg. Egyetlen példát említve, a Dániel Máté–Vera-szállból nagyjából csak az egymás iránt felhorgadó vágy belső (és persze külső) történéseit látjuk kellően érzékletesen és részletezve, valamint többé-kevésbé a tanteremben folytatott együtt-lét testi-lelki következményeit (Vera részéről). De hogy miként alakult a sorsuk a majdani elválásig, mi módon ékelődött be a nő egy már meglévő családba (illetve

miként tette azt végeredményben tönkre), milyen folyamatokon keresztül kötötték össze az életüket, arról, nagy sajnálatomra, semmit sem tudunk meg (ahogy arról sem, mi történt Mátéval a válás után a Vera haláláig tartó három évben). Ez néhol pusztán hiányérzet, legfeljebb egy-egy bosszantóan kihagyott ziccer, ami fölött könnyű napirendre térni, itt-ott azonban a motivátlanság, a nem kellő kidolgozottság gyanúját ébresztheti – ezekért különösen kár. Pontosan azért, mert fennáll a veszély, hogy épp az adott fejezet lényeges elemét nem látjuk tisztán. Számomra továbbra is homályos (minthogy a Szél család ezen ágának viszonyrendszere kicsit vázlatos maradt), mi játszódik le valójában *A pék lánya* fejezet hősnőjében, Erikában, mikor egyszerre szégyellni kezdi, hogy őt az ügyeskedő, szabadidejében burekot árusító vidéki iskolaigazgató-helyettes apa „mellékállása” nyomán azonosítja egy onnan származó pincér egy pesti étteremben.

Ha az említett, inkább egyes részletekre vonatkozó fenntartások után valakiben az a benyomás alakulna ki, hogy Grecsó Krisztián új regénye, a *Jelmezből* érdektelen, netán elhibázott kötet, azoknak mondanám: nem az. Habár kétségtelen, hogy nem ez a legkönnyebben követhető műve, azt is látni kell, hogy Grecsó sokszor igenis a legjobb formáját hozza: a kritika által emlegetett (egyébként nem igazán fajsúlyos) „krimi-szálat” megalapozó, két idősíkot megmozgató, egymásba játszó nyitófejezet a Szoloványi–Károlyi–Kiss Anna-háromszöget apránként adagolt feszültséggel kirajzoló negyven oldala az életmű legemlékezetesebb részei közé tartozik. Legtöbbször letisztult, szépen egymásba hullámozó mondatokban mutatja fel családtagok vagy barátok (*A borra való fele*) sokszor ki sem mondott és gyakran továbböröklődő lappangó feszültségét, az elhallgatások, elharapott szavak mögötti belső történéseket éppúgy, mint a folyton mozgásban lévő életünk mindennapi tragédiáit. A *Jelmezből* a korábbiaknál kevésbé fókuszál a nagyváros vs. vidék elentétére vagy a magunkkal hordozott (családi) traumák nehézkedésére, helyettük a megakadások és újrakezdések természetrajzát firtatja, a vágyak és csalódások örökös körforgását, a talpraállás vagy a talpon maradás szép, emberi törekvéseit. Nem nyit radikálisan új fejezetet az életműben, viszont új színekkel gazdagítja görgeti azt tovább. Várhatjuk a folytatást. (*Magvető*)

HERCZEG ÁKOS

Felelős kiadó: IMRE LÁSZLÓ

Kiadja az Alföld Alapítvány megbízásából az Alföld szerkesztősége

Tipográfia: Kass János

Szedés, tördelés: Alföld szerkesztősége

Nyomás: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen

Felelős vezető: György Géza elnök-vezérigazgató

Index: 25 901 ISSN: 0401—3174

Szerkesztőség és kiadóhivatal: 4024 Debrecen, Piac u. 68. Telefon és fax: (52) 412-626 — Postafiók száma: 4001 Debrecen 144. — Kéziratot nem őrünk meg és nem küldünk vissza. — Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág. Előfizethető közvetlen a postai kézbesítőknél, az ország bármely postáján, Budapesten a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban és a Központi Hírlap Centrumnál (Bp., VIII. ker. Orczy tér 1. tel.: 06 1/477-6300; postacím: Bp., 1900). További információ: 06 80/444-444; hirlapelofizetes@posta.hu — Évi előfizetés 7200 Ft, félévi 3600 Ft. — Befizetéskor minden esetben kérjük feltüntetni az *Alföld* irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat nevét.